

Список використаних джерел:

1. Вазари Джорджо. Жизнеописание наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих. Том 3 / Джорджо Вазари. – Москва – Берлин: DirektMEDIA, 2015. – 558 с.
2. Іваницька Л. Проблеми доступу до мистецької освіти жінок епохи пізнього середньовіччя та раннього нового часу [Електронний ресурс] / Л. Іваницька // Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва. – 2016. – №1. – С. 52-59. – Режим доступу: <http://txim.history.knu.ua/index.php/TXIM/article/view/10>.
3. Іваницька Л. Сюжет картини Йоганна Георга Цоффани як демонстрація гендерних стереотипів в мистецтві нового часу [Електронний ресурс] / Л. Іваницька // Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва. – 2017. – №2. – С. 39-48. – Режим доступу: <http://txim.history.knu.ua/index.php/TXIM/article/view/41>.
4. Нохлин Л. Почему не было великих художниц? / Л. Нохлин // Гендерная теория и искусство. Антология: 1970-2000 / Под ред. Л.М. Бредихиной, К. Дипуэлл. – Москва: Росспэн, 2005. – С. 15-46.
5. Поллок Г. Созерцая историю искусства: видение, позиция, власть / Г. Поллок // Введение в гендерные исследования. Часть II: Хрестоматия / Под ред. И.А. Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ, 2001. – С. 718-738.
6. Heller, N. Women Artists: An Illustrated History / N. Heller, O. Guaita. – New York: Abbeville Press, 1997. – 280 p.
7. Parker, R., Pollock, G. Old Mistresses: Women, Art and Ideology / R. Parker, G. Pollock. – New York: Newsweek Inc., 1981. – 184 p.
8. Ragg, L.M.R. Properzia de' Rossi // The Women Artists of Bologna [Online] / L.M.R. Ragg. – London: Methuen&Co, 1907. – Pp. 167-189. – Available from: <https://archive.org/details/cu31924020692624>.

References:

1. VASARI, J. (2015). *Zhizheopisaniya naibolee znamenitix zhivopiscev, vayatelej i zodchix*. [The Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors, and Architects]. Vol. 3. Moscow – Berlin, DirektMEDIA. [In Russian]
2. IVANYTSKA, L. (2016). Problemy dostupu do mystetskoi osvity zhinkov epokhy piznioho seredniovichchia ta rannioho novoho chasu. [Problems of the Artistic Education Availability for the Late Medieval and Early Modern Women]. [Online]. *Text and Image: Essential Problems in Art History*, 1, 52–59. Retrieved from <http://txim.history.knu.ua/index.php/TXIM/article/view/10>. [In Ukrainian]
3. IVANYTSKA, L. (2017). Siuzhet kartyny Yohanna Heorha Tsoffani yak demonstratsiya hendernykh stereotypiv v mystetstvi novoho chasu. [The Story of Johann Georg Zoffanie as a Demonstration of Gender Stereotypes in the Art of Modern Age]. [Online]. *Text and Image: Essential Problems in Art History*, 2, 39–48. Available from: <http://txim.history.knu.ua/index.php/TXIM/article/view/41>. [In Ukrainian]
4. NOXLIN, L. (2005). Pochemu ne bylo velikix xudozhnic? [Why Have There Been No Great Women Artists?]. In: L. Bredixina, K. Dipuell, eds., *Gender Theory and Art. Anthology: 1970-2000*. Moscow: Rosspen. Pp. 15–46. [In Russian]
5. POLLOCK, G. (2001). Sozercaya istoriyu iskusstva: videnie, poziciya, vlast' [Beholding Art History: Vision, Place, Power]. In: I.A. Zhrebkina, ed., *Vvedenie v gendernye issledovaniya. Chast' II: Xrestomatiya*. Kharkiv: XCH. Pp. 718–738.
6. HELLER, N. (1997). *Women Artists: An Illustrated History*. New York: Abbeville Press.
7. PARKER, R., POLLOCK, G. (1981). *Old Mistresses: Women, Art and Ideology*. New York: Newsweek Inc.
8. RAGG, L.M.R. (1907). *Properzia de' Rossi*. [Online]. In: L.M.R. Ragg. *The Women Artists of Bologna*. London: Methuen&Co. Pp. 167–189. Retrieved from <https://archive.org/details/cu31924020692624>.

Надійшла до редколегії 01.11.18

L. Ivanytska, PhD in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LIFE PATH AND CREATIVITY OF PROPERZIA DE ROSSI IN THE CYCLE OF CONCEPTS "MEDIEVAL WOMAN", "ART", "SOCIETY"

The article raises questions about the role and place of women in medieval society and the artistic space. The possibilities for realizing the artistic potential of female artists and female sculptors are explored. The historiography of the outlined problem is analyzed. It is noted that the main obstacles to full creative self-realization of the female artists were numerous social stereotypes, limited access to professional artistic education and artistic practice, lack of social and economic independence, social discrimination and harassment in the process of becoming part of the androcentric professional elite.

An example of an analysis of the way of life and the creative work of the first famous sculpture woman of the Renaissance Properzia de Rossi era demonstrated the intolerance of the medieval society and the artistic community to the possibility of self-realization of the medieval female artist as a sculptor.

The main source for research is the monumental work of the Italian architect, theorist and first historian of art, Giorgio Vasari, "The Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors, and Architects". Properzia de Rossi is one of the four female artists whom Vasari is paying attention in his stories. The author of the article has shown that Vasari belted the biography of Propercia de Rossi, as he strengthened his contemptuous attitude to the mistress. Vasari used the life and work of de Rossi as an example of the fact that all women, albeit very talented and capable of creating interesting work, are not in a position to escape certain female character traits in their writings. Finally, Vasari recognizes the talent of Properzia de Rossi and states the lack of understanding and worthy support from the contemporary society.

At the end of the article, the author concludes on the urgent need for a critical analysis of the rather tendentious present-day presentation of the history of the arts and the need to revisit previously unobserved gender aspects in canonical Western-European art.

Key words: Properzia de Rossi, female sculptor, art, Bologna, medieval society.

УДК 94(38)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.139.07>

К. Кумінова, студентка магістратури
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОБРАЗИ АНАХАРСИСА ТА СКИЛА В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Акцентовано увагу на образах Анахарсиса та Скила в античній літературі V ст. до Р.Х. – III ст. після Р.Х. На основі аналізу загадок про цих персонажів у працях грецьких та римських авторів було з'ясовано, як змінювалося ставлення до постатей Анахарсиса та Скила в античному світі. Було розглянуто, які політичні та економічні особливості розвитку Давньої Греції та Риму сприяли формуванню й популярності образу "благородного варвара" в добу античності.

Вперше згадку про Анахарсиса і Скила ми знаходимо в "Історії" Геродота. Після цього про Скила античні джерела більше не згадують. Анахарсис же стає популярним літературним героєм доби античності. Зміна ставлення до постатей Анахарсиса припадає на IV ст. до Р.Х. Це були часи, коли грецькі поліси були ослаблені після затяжної Пелопоннеської війни (431-404 рр. до Р.Х.). Античні автори, втомлені від політичної ворожнечі між різними грецькими полісами та економічної розрухи, шукали новий ідеал, який був би далекий від усіх протиріч тогочасного суспільства. Анахарсис став одним із найяскравіших прикладів ідеалу "благородного варвара" і прославився в античному світі своєю природною мудрістю, любов'ю до знань та простотою в побуті. Скил же був одним із прикладів розбещеної багатством людини, яка живе заради власного задоволення. У часи Римської імперії образ "благородного варвара" не втратив своєї популярності. У II-III ст. після Р.Х. біографія Анахарсиса поповнюється новими сюжетами.

Автор дійшов висновку, що античні автори використовували образ мудрого скіфа Анахарсиса для підтвердження власної думки про те, що лише природне є правильним, будь-яка надмірність є шкідливою і необхідно повернутись до старих добрих традицій. Цей літературний образ був своєрідною реакцією античного світу на кризові явища у культурному, політичному та економічному житті тогочасного суспільства. У статті підтверджується думка дослідниці Ш. Шуберт щодо двох етапів формування образу Анахарсиса в античній літературі.

Ключові слова: Анахарсис, Скил, літературний образ, античні автори, благородний варвар, кризи в часи античності.

Анахарсис, скіфський філософ-еллінофіл, неодноразово згадується у творах античних авторів. Для давніх греків і римлян він став прикладом людини, що не була

зіпсована пороками цивілізації. Вислови, які, за легендою, належать скіфському філософу, зберегли у своїх працях Арістотель, Діодор Сицилійський та інші античні

автори. Особливо популярним Анахарсис був серед кінків, які й створили більшість приписуваних йому висловів. В Геродота ж збереглася історія про скіфського царя Скіла, який, хоча і мав схожу з Анахарсисом долю і став ще одним прикладом суворого дотримання кочівниками своїх звичаїв, все ж не був таким же популярним серед еллінів. Простеження розвитку літературних образів, пов'язаних із Анахарсисом та Скілом, дозволяє встановити зміну світоглядних цінностей в античну добу.

На схожість сюжетів про Анахарсиса та Скіла вказує низка дослідників. Так, ще у XIX ст. німецький вчений В. Алі доводив, що це два різні варіанти легенди про "людину з Півночі" [16, с. 127-128]. Схожі думки висловлював і російський дослідник Д. Спиридонов [11, с. 188].

У 1971 році з'явилася стаття "Анахарсис" радянської дослідниці І. Кукліної. У ній вчена розглядає образ скіфського філософа в античній літературі. Дослідниця звертає увагу на те, що в "Історії" Геродота Анахарсис має "двійника" – царя Скіла [8, с. 115-116].

На декілька етапів становлення образу Анахарсиса звернула увагу Ш. Шуберт. На першому етапі (характерний для часів Геродота) Анахарсис постає кочовиком, який представляє собою одного з непереможних скіфів. На другому етапі (формується в IV ст. до Р.Х.) Анахарсис – мудрець, який веде аскетичний спосіб життя [22, с. 21-22].

Мета статті: встановити, з одного боку, причини здобуття Анахарсисом слави одного з семи мудреців серед еллінів та з другого – причини забуття Скіла за допомогою порівняльного аналізу згадок про них в античній літературі.

Завдання статті: уточнити мету першої згадки Анахарсиса і Скіла у Геродота та визначити, якими були причини формування образу "мудрого скіфа" в античному світі.

Джерела з цієї проблеми можна умовно поділити на такі три групи: 1) опис усього життєвого шляху Анахарсиса (Геродот і Діоген Лаєрський); 2) розповіді про зустрічі і діалоги скіфського філософа з Солоном і Крезом (Діодор Сицилійський, Плутарх і Лукіан із Самосати); 3) окремі вислови і біографічні факти, які наводяться античними авторами на підтвердження тієї чи іншої думки (Арістотель, Страбон, Клавдій Еліан, Цицерон тощо). Згадка про Скіла збереглася в "Історії" Геродота.

Геродот, батько історії, з-поміж інших античних авторів є найближчим у часі до років життя вказаних персонажів. Праця Геродота була створена у V ст. до Р.Х. Головною метою Геродота було увіковічнити перемогу еллінів над персами. Не дивно, що скіфи, які змогли вдало протистояти Дарію, потенційно були "позитивними героями" в його "Історії".

У своїй Геродот описав подорож Анахарсиса до Еллади для навчання, де він ознайомився із законами різних грецьких полісів. На знак подяки за благополучне повернення до Скіфії, Анахарсис справляв обряд на честь Матері Богів (τη μητρί τῶν θεῶν). Анахарсиса через таке відступництво від скіфських звичаїв та віри вбив його брат, скіфський цар Савлії. При цьому Геродот запевняє, що скіфи надалі уникали будь-якої згадки імені Анахарсиса, оскільки він перейняв чужоземні звичаї, тобто був зрадником [Hrdt. IV, 76]. Ілюструючи негативне ставлення скіфів до запозичення елліністичних звичаїв, Геродот наводить також історію царя Скіла, страченого через участь у Діонісіях [Hdt. IV, 79]. Вважається, що джерелами Геродота про Анахарсиса були праці Ферекида Сіроського і Хілона Лакедемонського [15, с. 19]. Батько історії також міг записати дві новели про еллінофілів, які побутовували серед ольвіополітів [10, с. 103]. Геродот не засуджує вбивство Анахарсиса та

Скіла, а скоріше захоплюється вчинками Савлія та Октамасада (брат Скіла), які змогли знехтувати родинними зв'язками заради збереження чистоти традицій.

Діоген Лаєрський жив у II ст. після Р.Х. У творі "Про життя, вчення і вислови великих філософів" автор згадує й Анахарсиса. Посилаючись на Сосікрата, Діоген вказує, що скіфський філософ прибув до Афін у роки 48-ї олімпіади. Від Гермиппа Діоген дізнався про обставини зустрічі Анахарсиса з Солоном. Говорячи про смерть скіфа-еллінофіла, автор наводить дві версії: гибель на полюванні від рук брата і вбивство Анахарсиса під час принесення жертв не скіфським богам [Diog. Laert., 1, 101-105]. Остання версія схожа на Геродотову, тому з "Історією", принаймні з тією її частиною, де йдеться про Анахарсиса і Скіла, Діоген мав бути знайомий. Діоген, на відміну від Геродота, захоплюється постаттю скіфського філософа. Факти з його життя викладені дуже коротко, але вся розповідь прикрашена великою кількістю висловів мудреця. Діоген навіть наводить вірш про Анахарсиса.

Праці авторів другої групи передають сюжет, який для еллінів у біографії скіфського філософа був найцікавіший – подорож до Еллади і зустріч із Солоном.

Діодор Сицилійський жив у I ст. до Р.Х. У своїй праці він розповідає про зустрічі мудреців із царем Крезом і те, як вони відповідали на питання правителя. Найстаршим з мудреців Діодор назвав Анахарсиса і його діалог з лідійським царем навів першим. Найсмисливішими, найсправедливішими і наймудрішими скіфський філософ назвав диких звірів, які готові померти за свободу і живуть за законами природи. Тут Анахарсис протиставляється Крезу, як те, що є істинним, правильним від природи до надмірності у всьому: владі, багатстві тощо [Diodor., IX, 26, 2].

Плутарх (I-II ст. після Р.Х.) згадує Анахарсиса у порівняльному життєписі Солона. Ця праця мала слугувати моральним повчанням, тому автор не ставив за мету точно передати історичні події. Плутарх розповів про обставини зустрічі Анахарсиса з Солоном і пояснив, як скіф зміг за допомогою своєї мудрості добитися зустрічі з афінським законодавцем [Plut. Solon, 5]. Цей сюжет схожий на розповідь Діогена, але значно розширений. Це дає право припустити, що Плутарх теж користувався працею Гермиппа, створюючи порівняльний життєпис Солона.

Твори Лукіана Самосатського (II ст. після Р.Х.) – короткі влучні сатиричні розповіді, які розкривали недоліки тогочасного суспільства. У новелах "Анахарсис" та "Скіф, або друг на чужині" згадується і скіфський філософ. Перший твір – діалог між Солоном і Анахарсисом [Luk. Anacharsis], який, на думку Лукіана, мав би змусити сучасників задуматися над правилами виховання.

Новела "Скіф, або друг на чужині" цікава тим, що Лукіан проводить чітку паралель між самим собою і Анахарсисом – юнаком, який опинився у багатолюдному місті після життя на окраїні елліністичного світу. Зрозуміло, що така паралель передбачає неприховану симпатію автора до свого героя. Лукіан, який доволіно трактує вже існуючий сюжет, вводить нову дійову особу – скіфа Токсаріда, який зустрічає Анахарсиса в Афінах і знайомить з Солоном [Luk. Scyth].

Героями Діодора, Плутарха і Лукіана були відомі в античному світі історичні та міфологічні постаті, однією з яких був і Анахарсис. У їхніх працях ми не знайдемо детального опису усього життєвого шляху скіфського філософа – це був добре відомий сюжет. Автори лише використовували цей колоритний образ для своїх цілей: моралізаторства і повчання.

Третя група джерел представлена низкою праць, у яких з того чи іншого приводу згадується Анахарсис. Арістотель (IV ст. до Р. Х.) [Aristot. *Ethica Nicomachea*, IX, 6], Цицерон (I ст. до Р. Х.) [Cic. *Tusculanae disputationes*, V, 22, 90], Афіней (II-III ст. після Р. Х.) [Athen. *Naucr. Deipnosophistarum*, IV, 49] доносять до нас вислови скіфського філософа. Існує низка творів під умовною назвою "Листи Анахарсиса", які нібито писав мудрець до різних правителів. Головна думка висловів скіфа – дотримуватися простоти у всьому, ніколи не забувати, що лише природне є правильним.

Особливо хочеться виділити повідомлення Клавдія Еліана (II ст. після Р. Х.) про те, що, будучи в гостях у Періандра, Анахарсис багато пив. Письменник пояснює це тим, що цю звичку скіф засвоїв у себе на батьківщині [Claudius Aelianus *Var. Hist.*, II, 41]. Можна сказати, що у Клавдія Еліана зберігся образ Анахарсиса, де він у першу чергу скіф, варвар, а не безгрішний мудрець.

Страбон (I ст. до Р. Х.) у своїй "Географії" зберіг фрагменти втраченої праці Ефора, автора IV ст. до Р. Х., у яких Анахарсиса називають винахідником якоря і гончарного кола [Strab., VII, 3, 9]. Німецький дослідник А. Різе вважає, що Ефор першим протиставив у своїй праці цивілізовані й варварські народи, вказуючи на переваги останніх [18, с. 21]. Сучасний дослідник В. Козулін вважає, що Ефор ідеалізував не всіх варварів, а лише найкращих їхніх представників, серед яких першість належала Анахарсису [7, с. 102]. Схожу тенденцію можемо бачити і в Плутарха, для якого Анахарсис є винятком серед варварів [21, с. 3-4].

Геродот одночасно розповідає про Анахарсиса та Скіла. При цьому батько історії добре знав, що саме буде цікаво його цільовій аудиторії. Не даремно у його "Історії" фактаж пересипаний низкою цікавих анекдотів, заплутаних любовних історій, підступних зрад тощо [20, с. 153-155]. Виходить, що Геродот, наводячи розповіді Тімана про Анахарсиса і Скіла, був упевнений, що його читачам вони сподобаються. Чому ж пізніші літературні твори нічого не згадують про Скіла?

У античних авторів існувала думка, що клімат безпосередньо впливає на характер народу. Коли перші грецькі колоністи досягли Північного Причорномор'я, їх вражали незвичні природні умови: великі повноводні ріки, широкі степи, холодні зими [1, с. 6]. Не дивно, що скіфів було наділено такими якостями як витривалість, мужність і жорстокість. Геродот, як оспівувач греко-перських воїн, лише закріплює таке ставлення до кочовиків Північного Причорномор'я. Для нього Анахарсис і Скіл – в першу чергу скіфи, хоча і зрадники традицій, які за це й поплатилися. Тобто, роль постаті Анахарсиса, який пізніше буде визнаний за мудреця, мінімальна, він виступає скоріше об'єктом, ніж суб'єктом новели.

Як бачимо з приведених вище праць, зміна поглядів на постать Анахарсиса припадає на IV ст. до Р. Х. Це були тяжкі для Еллади часи, коли всі поліси були ослаблені після затяжної Пелопоннеської війни (431-404 рр. до Р. Х.). Як часто буває, на часи загострення економічних і політичних проблем припадає розквіт культури. За словами Ю. Белоха, ніколи раніше в Елладі не створювалось стільки творів літератури, науки і мистецтва [2, с. 247]. Дослідник відзначав, що у цей період грецька філософія відвернулася від вивчення природи і в першу чергу зосередилась на етиці [2, с. 278]. Розглядаючи проблеми моралі, античні автори намагалися пояснити, що є неправильного у їхньому суспільстві, і чому стали можливими такі жахливі війни, як Пелопоннеська. Звертались за відповіддю навіть до своїх недавніх ворогів. Так, на думку

І. Рожанського, IV ст. до Р. Х. стало періодом персифільських настроїв у грецькій культурі [14, с. 58-65].

Ефор при написанні своєї роботи у IV ст. до Р. Х. вирішив взяти образ Анахарсиса, який був далекий від усіх тогочасних протиріч і, на відміну від інших відомих еллінам філософів, не був пов'язаний з жодним полісом. Саме Ефор перетворив скіфського мандрівника на мудреця, який на перше місце висував знання і природний розум. Тож після Ефора Анахарсис став сприйматися еллінами, в першу чергу, як один із семи мудреців, а вже потім як скіф [5, с. 28-31]. Цю тенденцію підхопили й розвивали далі автори IV-I ст. до Р. Х. Особливо це помітно у праці Діодора Сицилійського, де Анахарсис протиставляється Крезу. Праці Арістотеля, Афінея, Цицерона, у яких наводяться мудрі вислови Анахарсиса з приводу того, як потрібно жити і що є правильним, підтверджують думку І. Рожанського про те, що еллінам не було відоме поняття расизму. Хоча греки завжди протиставляли себе іншим народам, їм була властива повага до звичаїв інших народів та їхньої культури. Епоха ж еллінізму (323-30 рр. до Р. Х.) стала часом справжнього космополітизму, коли відбувалось активне взаємопроникнення варварської і грецької культури [14, с. 58-65]. Саме в цей період за Анахарсисом остаточно закріплюється статус мудреця.

Особливо популярним в античній літературі образ Анахарсиса стає вже у I-II ст. після Р. Х. Це були часи найбільшої могутності Риму. Римляни, як і греки, протиставляли себе іншим народам. Так, наприклад, існували "варварські" кольори, які знати ніколи не одягали; драматургами був створений типізований образ рудоволосого простака-германця тощо [12, с. 20]. Чому ж античні автори цього періоду знову звернулись до образу Анахарсиса?

Почати потрібно з того, що для I-II ст. після Р. Х. образ "благочестивого варвара" був тенденційним. Улюбленими зразками "ідеальних варварів" для римлян були скіфи і германці, але останні поступово виборюють абсолютну першість. Серед головних причин такої зміни – близьке сусідство [7, с. 134]. У цей час з'являється "Германія" Тацита. У XVIII ст. Е. Гіббон помітив, що автор "з великим задоволенням протиставляє благочестя варварів до розбещеності римлян" [3, с. 378-379]. Тацит постійно порівнював Германію з Римом, показуючи, як суворий клімат загартовує населення і сприяє високій моральності суспільства. Г. Кнабе вважає, що для античного автора германці – приклад доблесних мужів, які не змагаються з природою, а пристосовуються до неї [6, с. 134-141].

Така тенденція ідеалізації варварів стала можливою через низку причин. По-перше, у I-II ст. після Р. Х. територія Римської імперії досягла історичного максимуму. В той же момент почався зворотній процес: імперія змушена поступово відмовлятися від завойовницьких походів і починати дбати про збереження територіальних надбань [4, с. 93-119]. З одного боку, це призводить до того, що римляни ближче знайомляться з іншими народами. З другого – народу, для якого мужність (*virtus*) була найкращою якістю, не легко змиритися з новими реаліями. По-друге, відбуваються зміни і в культурі. Так, I ст. стало періодом усього грандіозного і навіть надприродного. II ст. – час "нового класицизму", коли відбулося повернення до канонів простоти, пропорційності і правильності стилю [6, с. 12-13]. Не дивно, що уособленням ідеалу II ст. став "благочестивий варвар", який живе у гармонії з природою. По-третє, в цей період з'являються нуворіші, які прагнуть жити одним днем і отримувати від життя все, що тільки можна. На противагу їм виступають прихильники давніх римських традицій, де на першому місці –

служіння блага держави [6, с. 21-22]. Саме серед простих і благородних варварів, де, за повідомленням Тацита, кожен чоловік – воїн, який не відділяє свого блага від блага держави, а не серед розніжених римлян, автори шукали втілення цього ідеалу.

Не дивно, що I-II ст. стало поширенням нової релігії – християнства. Кожен бачив у ньому щось своє. Це була своєрідна реакція народів, втомлених від постійних воєн, який з радістю повірив у месію, що замінить меч на серп [17, с. 59]. Ранняхристиянські проповідники урівнювали чоловіків і жінок, тому, на думку І. Свенцицької, це привернуло у лоно церкви багатьох римських аристократів [9, с. 159]. Г. Рюссель вважав, що античний людині були зрозумілими поняття "гріх" і "відплата", тому християнство лягло на підготовлену основу [19, с. 186]. Радянська історіографія пояснювала перемогу християнства над язичництвом невдоволенням народних низів соціальною несправедливістю [13, с. 159].

Тобто, II ст. було часом значних змін у житті Римської імперії. Відповіді на всі кризові ситуації античні автори, як це часто буває, шукали у минулому. Образ Анахарсіса став складовою елліністичного спадку, яку отримала римська культура і почала використовувати зі своєю метою: засудження надмірного багатства, заклик до простоти у побуті і повернення до старих добрих традицій.

Отже, першу згадку про Анахарсіса і Скіла ми знаходимо в "Історії" Геродота. Сюжет про двох еллінофілів наводиться як ілюстрація на підтвердження вірності скіфів своїм звичаям та традиціям. В IV ст. до Р.Х. Ефор, створюючи свою працю, яка була своєрідною реакцією на складну політичну ситуацію в Елладі після Пелопоннеської війни, звертається до образу "благородного варвара". Анахарсіс ідеально підходив на цю роль, адже був родом зі Скіфії, любив еллініську культуру і цікавився політичним устроєм полісів. Скіл же – просто скіфський цар, який любив грецький одяг, житло і вино та був далеким від філософії.

Від часів Ефора Анахарсіс стає популярним літературним персонажем, який часто доносить до читача думку самого автора. Оскільки звертались до образу скіфського філософа у часи різноманітних криз, то вислови Анахарсіса часто зводились до опису того, як добре було раніше, коли людина була ближчою до природи і не дбала про накопичення непотрібних ресурсів.

Тема образу Анахарсіса в античній літературі потребує подальшого вивчення. Так, предметом наступних досліджень стануть сюжети подорожі скіфського мудреця до Афін і зустрічі з Солоном. Буде розглянуто причину популярності в античній літературі саме цього епізоду з біографії Анахарсіса.

Список використаних джерел:

1. Андреев Ю. Греки и варвары в Северном Причерноморье (основные методологические и теоретические проблемы межэтнических контактов) // Ю. Андреев // Вестник древней истории. – 1996. – №1. – С. 3-17.
2. Белох Ю. Греческая история. Т. 2 / Ю. Белох. – Москва: Государственная публичная историческая библиотека России, 2009. – 474 с.
3. Гиббон Э. История упадка и разрушения Великой Римской империи: Закат и падение Римской империи: В 7 т. Т. 7 / Э. Гиббон. – Москва: Терра, 2008. – 640 с.
4. Грант М. Римские императоры: Биографический справочник правителей Римской империи 31 г. до н.э. – 476 г. н.э. / М. Грант. – Москва: Терра, 1998. – 400 с.
5. Иванчик А. Накануне колонизации. Северное Причерноморье и степные кочевники VIII-VII вв. до н.э. в античной литературной традиции: фольклор, литература и история / А. Иванчик. – Москва: Палораф, 2005. – 311 с.
6. Кнабе Г. Корнелий Тацит. (Время. Жизнь. Книги) / Г. Кнабе. – Москва: Наука, 1981. – 208 с.
7. Козулин В.Н. Образ скифов в античной литературной традиции / В.Н. Козулин. – Барнаул: Изд-во Алтайского университета, 2015. – 168 с.
8. Кукулина И. Анахарсис / И. Кукулина // Вестник древней истории. – 1971. – №3. – С. 113-125.
9. Свенцицкая И. Женщина в раннем христианстве / И. Свенцицкая // Женщина в античном мире: Сборник статей /

Отв. ред.: Л.П. Маринович, С.Ю. Сапрыкин. – Москва: Наука, 1995. – С. 156-168.

10. Скрижинская М. Скифия глазами эллинов / М. Скрижинская. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. – 304 с.

11. Спиридонов Д. Уроженцы Северного побережья Черного моря в истории греко-римской мысли / Д. Спиридонов // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – 1918. – №54. – С. 187-233.

12. Пастуро М. Зеленый. История цвета / М. Пастуро. – Москва: Новое литературное обозрение, 2017. – 168 с.

13. Ранович А. Очерк истории раннехристианской церкви / А. Ранович. – Москва: ОГИЗ, 1941. – 257 с.

14. Рожанский, И. Расизм и Древняя Греция / И. Рожанский // Вопросы истории естествознания и техники. – 1995. – №2. – С. 58-65.

15. Русаева А., Супруненко А. Исторические личности эллино-скифской эпохи (культурно-политические контакты и взаимовлияние) / А. Русаева, А. Супруненко. – Киев – Комсомольск: Археология, 2003. – 320 с.

16. Aly, W. Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen / W. Aly. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1921. – 313 S.

17. Dienemann, M. Judentum und Christentum / M. Dienemann. – Frankfurt am Main: J. Kauffman, 1919. – 86 S.

18. Riese A. Die Idealisierung der Naturvölker des Nordens in der griechischen und römischen Literatur / A. Riese. – Heidelberg: Weiss, 1875. – 46 S.

19. Rüssel, H.W. Antike Welt und Christentum / H.W. Rüssel. – Amsterdam – Antwerpen: Akademische Verlaganstalt Pantheon, 1944. – 238 S.

20. Saltzman, J. Herodotus as an Ancient Journalist: Reimagining Antiquity's Historians as Journalists [Online] / J. Saltzman. – Available from: <http://jpc.uscannenberg.org/journal/index.php/jpcjournal/article/viewFile/22/29>

21. Schmidt, T. Barbarians in Plutarch's political thought [Online] / T. Schmidt. – Available from: <https://core.ac.uk/download/pdf/20663040.pdf>

22. Schubert, Ch. Anacharsis der Weise. Nomade, Skythe, Grieche / Ch. Schubert. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2010. – 227 S.

References:

1. ANDREEV, Yu. (1996). Greki i varvary v Severnom Prichernomor'e (osnovnye metodologicheskie i teoreticheskie problemy mezhetnicheskikh konfliktov). [Greeks and Barbarians in the Northern Black Sea Region (Main Methodological and Theoretical Problems of the Inter-ethnic Contacts)]. *Vestnik drevnej istorii*, 1, 3–17. [In Russian]
2. BELOX, Yu. (2009). *Grecheskaya istoriya*. [The History of Greece]. Vol. 2. Moscow: Gosudarstvennaya publichnaya istoricheskaya biblioteka Rossii. [In Russian]
3. GIBBON, E. (2008). *Istoriya upadka i razrusheniya Velikoj Rimskoj imperii: Zakat i Padenie Rimskoj imperii*. [The History of the Decline and Fall of the Roman Empire]. Vol. 7. Moscow: Terra. [In Russian]
4. GRANT, M. (1998). *Rimskie imperatory: Biograficheskii spravocnik pravitelej Rimskoj imperii 31 g. do n.e. – 476 g. n.e.* [Roman Emperors: A Biographical Companion of the Rulers of Roman Empire of 31 BC – AD 476]. Moscow: Terra. [In Russian]
5. IVANCHIK, A. (2005). *Nakanune kolonizacii. Severnoe Prichernomor'e i stepnye kochevniki VIII-VII vv. do n.e. v antichnoj literaturnoj tradicii: folklor, literatura i istoriya*. [On the Eve of Colonization. The Northern Black Sea Region and the Steppe Nomads of 8th – 7th Centuries BC in the Classical Literary Tradition: Folklore, Literature and History]. Moscow: Nauka. [In Russian]
6. KNABE, G. (1981). *Kornelij Tacit. (Vremya. Zhizn'. Knigi)*. [Cornelius Tacitus: Time, Life, Books]. Moscow: Nauka. [In Russian]
7. KOZULIN, V.N. (2015). *Obraz skifov v antichnoj literaturnoj tradicii*. [The Image of the Scythians in the Classical Literary Tradition]. Barnaul: Izdatel'stvo Altajskogo Universiteta. [In Russian]
8. KUKLINA, I. (1971). Anacharsis [Anacharsis]. *Vestnik drevnej istorii*, 3, 113–125. [In Russian]
9. SVENCICKAYA I. (1995). Zhenshhina v rannem kristianstve. [The Woman in the Early Christianity]. In: L.P. Marinovich, S. Yu. Saprykin. *Zhenshhina v antichnom mire: sbornik statej*. Moscow: Nauka. Pp. 156–168. [In Russian]
10. SKRZHINSKAYA, M. (2001). *Skifiya glazami ellinov*. [The Hellenes Image of the Scythia]. Saint Petersburg: Aleteiya. [In Russian]
11. SPIRIDONOV, D. (1918). Urozhency Severnogo poberezh'ya Chernogo moray v istorii greko-rimskoj mysli. [The Natives of the Northern Coast of the Black Sea in the History of Greek-Roman Thought]. *Izvestiya Tavricheskoy uchenoy arxivnoj komissii*, 54, 187–233. [In Russian]
12. PASTURO, M. (2017). *Zelenyj. Istoriya Cveta*. [Green. The History of Colour]. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. [In Russian]
13. RANOVICH, A. (1941). *Ocherk istorii rannexristianskoj cerkvi*. [The Essay on the History of Early Christian Church]. Moscow: OGIZ. [In Russian]
14. ROZHANSKIY, I. (1995). Rasizm i Drevnyaya Grechiya. [Racism and Ancient Greece]. *Voprosy istorii estestvoznaniya i tekhniki*, 2, 58–65. [In Russian]
15. RUSYAEVA, A. & SUPRINENKO, A. (2003). *Isticheskie lichnosti ellino-skifskoj epoxi (kulturno-politicheskie kontakty i vzaimovliyaniye)* [Historical Persons of the Hellenic-Scythian Epoch (Cultural-Political Contacts and Interinfluence)]. Kyiv – Komsomol'sk: Arxeologiya. [In Russian]
16. ALY, W. (1921). *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
17. DIENEMANN, M. (1919). *Judentum und Christentum*. Frankfurt am Main: J. Kauffman.

18. RIESE, A. (1875). *Die Idealisierung der Naturvölker des Nordens in der griechischen und römischen Literatur*. Heidelberg: Weiss.

19. RÜSSEL, H.W. (1944). *Antike Welt und Christentum*. Amsterdam – Antwerpen: Pantheon.

20. SALTZMAN, J. (2010). Herodotus as an Ancient Journalist: Reimagining Antiquity's Historians as Journalists. Paper presented at the annual meeting of the Association for Education in Journalism and Mass

Communication, The Denver Sheraton, Denver, CO. [Online]. Retrieved from <http://ijpc.uscannenberg.org/journal/index.php/ijpcjournal/article/viewFile/22/29>

21. SCHMIDT, T. (2017). *Barbarians in Plutarch's political thought*. [Online]. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/20663040.pdf>.

22. SCHUBERT, Ch. (2010). *Anacharsis der Weise. Nomade, Skythe, Grieche*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Надійшла до редколегії 13.08.18

K. Kuminova, Master's Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IMAGES OF ANACHARSIS AND SCYLES IN THE ANCIENT LITERATURE

The article is dedicated to the images of Anacharsis and Scyles in ancient literature. It says in detail about the formation of the image of a noble barbarian in the ancient literature of the 4th century BC. It is analyzed written reports of ancient authors of the 5th cent. BC – 3rd cent. AD in the article. The author described in short, the political and economic situation in Greece and Rome of this period. The first mention of Anacharsis and Scyles we find in "The History" of Herodotus (5th century BC). Anacharsis became a popular literary character. Scyles was forgotten and was not mentioned after Herodotus. This is connected with the peculiarities of the historical process in the ancient Greece of the 4th cent. BC. The Peloponnesian War (431-404 BC) and the crisis of the post-war period made philosophers to think a place of a man in this world. The noble barbarian became the new ideal of ancient philosophy. It is shown that Anacharsis became the ideal image of a noble barbarian for the ancient world. He was a sample of wisdom and purity. Anacharsis became famous for the simplicity of his way of life and his acute observations on the institutions and customs of the Greeks. Scyles is a sample of excessive pleasures. In the following centuries Anacharsis is becoming increasingly popular. The image of a noble barbarian was used also roman authors. Conclusions are drawn that the popularity of Anacharsis and the wise barbarian is the reaction of ancient authors to crises in ancient times. As a conclusion it must be emphasized, that close study of the ancient sources confirmed an idea that had been expressed by Ch. Schubert about two stages of the formation of the image of Anacharsis.

Keywords: Anacharsis, Scyles, literary image, ancient authors, a noble barbarian, crises in the ancient times.

УДК 94(4/9):314-74

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.139.08>

В. Люлька, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МУСУЛЬМАНСЬКА МІГРАЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

У зв'язку зі збільшенням кількості мусульман загалом у світі та зацікавленням темою ісламу в науковому співтоваристві, у статті йде мова про дискусійні питання, пов'язані з теоретичними аспектами мусульманської імміграції в країни, у яких іслам не є домінуючою релігією. Розбираються термінологічні аспекти поняття "гіджра" в арабомовному оригіналі та україномовному еквіваленті задля того, аби розділити лінгвістичне та шаріатське розуміння. Спираючись на сакральні тексти мусульман – Коран та Сунни, проведено історичну ретроспективу міграційної практики першого покоління мусульман, а саме – переїзд частини мусульман до Ефіопії, та гіджра з Мекки до Медини. Розглядаються причини, що спонукали мігрувати, перебіг міграції, та наслідки, які були відзначені в мусульманському віровченні. Аналізуються думки сучасних провідних мусульманських богословів щодо переселення біженців-мусульман до Західних країн, висловлені на прикладі арабо-ізраїльського конфлікту, а також простежується їхня кореляція з сучасною міграційною хвилею, яка розпочалась після Сирійської кризи та триває донині.

Ключові слова: іслам, мусульмани, гіджра, біженці, міграційні процеси.

Міграційні процеси завжди були у сфері зацікавлення науковців. Останнім часом вони є однією з важливих тем політичного життя багатьох країн. Особливо це стосується низки країн мусульманського світу, оскільки, у зв'язку з війнами або проблемами економічного характеру, значна кількість переселенців мігрують саме звідти. Тому метою даної статті є спроба дослідити релігійний погляд мусульман на таке явище, як міграція.

Актуальність теоретичного аналізу мусульманської міграції важливий з кількох причин. Однією з них є стрімкий ріст кількості мусульман у світі. Дослідник В.Я. Білокреницький у своїй статті приводить наступні цифри – за орієнтовною оцінкою, в 1950 р. кількість мусульман у світі складала 330-350 млн. осіб, тоді як в 2009 р. вони становили вже 1,57 млрд. осіб [4, с. 88]. Зараз важко визначити їхню точну кількість, але тенденція до зростання зберігається і міграційний рух впливає на розвиток міграційної ситуації. Другою причиною є значна кількість мусульман в країнах, де традиційно іслам не був поширеним, що першочергово стосується Європи. На початку 2009 р. в країнах Європейського Союзу нараховувалось біля 20 млн. мусульман, більшість яких мешкала у Франції (близько 7 млн.), Німеччині (4 млн.), Великій Британії (1,7 млн.), Болгарії (1,1 млн.), Нідерландах (1 млн.) [14, с. 116]. Це лише офіційно зареєстровані особи. Тому для європейської спільноти дослідження окремих аспектів мусульманської міграції є питанням першочергової ваги. Також важливою причиною до аналізу питання є подолання певної міфологізації уявлень про теоретичні основи мусу-

льманської міграції, які можна побачити навіть у наукових статтях (наприклад, твердження, як про категоричну заборону мусульманам селитись серед іновірців, так і навпаки – заохочення до цього, з метою навернення в іслам місцевого населення) [7, с. 90]. Наведені причини доводять важливість дослідження теоретичних аспектів поглядів на міграцію, властивих ісламу, як релігії.

Для означення процесу переселення, в релігійному контексті, використовується термін "гіджра" (араб. – هجرة), що буквально можна перекласти, як "відходити" чи "від'їжджати". Варто зазначити, що "гіджра" – це обов'язково переселення з певною ціллю, після якої статус людини неминує змінюється. Тому під цей термін не підпадає особа яка, наприклад, переселилася в межах населеного пункту чи навіть країни, оскільки її життя не стало суттєво іншим. У такому випадку використовується означення "інтікаль" (араб. – انتقال). Також "гіджра" – це переселення на постійне місце проживання, а не академічна чи трудова міграція, коли людина переїжджає лише на певний час, з наміром повернутися до своєї батьківщини після закінчення навчання або терміну трудового контракту. Що до "гіджри", то вона розуміється у двох аспектах – лінгвістичному та релігійному (тобто з точки зору шаріату). Лінгвістичне розуміння – будь-яке переселення, при якому змінюється статус людини, не зважаючи, куди і з якою метою людина переселяється. З точки зору арабів – не мусульман, чи просто не релігійних, переселення на Захід можна назвати "гіджрою". Для мусульман набагато важливіше шаріатське значення цього терміну. На нього ми і зве-